

EVROPSKA VIŠEJEZIČNOST I ULOGA ENGLSKOG JEZIKA

Sažetak: Engleski jezik kao evropska *lingua franca* i višejezičnost predstavljaju dva koncepta, po nekima nepomirljiva a po drugima komplementarna. Zato ćemo sagledati status ELF-a, njegov odnos prema evropskim jezicima i ulogu u višejezičnosti. Ukazaćemo na suprotstavljene stavove o uticaju ELF-a na identitet, kulturu i višejezičnost. Ponudićemo argumente u prilog komplementarnosti ELF-a i višejezičnosti, koja kao širi koncept obuhvata kako ELF tako i nacionalne, manjinske, strane i ostale jezike. Rešenje leži u uvažavanju evropske realnosti koju odlikuju individualna i društvena višejezičnost i engleski kao maternji, strani i jezik komunikacije neizvornih govornika. Identitet Evropljana je višeslojan: individualni, nacionalni i nadnacionalni, što se mora uzeti u obzir pri odlučivanju u obrazovanju. Iako je rešenje problema daleko, već su koncipirani modeli podučavanja ELF-a i višejezičnosti, koji će zadovoljiti potrebu za internacionalnom komunikacijom i doprineti očuvanju jezičke raznovrsnosti.

Ključne reči: evropska višejezičnost i multikulturalnost, individualna, društvena i školska višejezičnost, engleski kao *lingua franca* (ELF)

1. Uvod

Jezička politika u Evropi kao i jezički problemi pojedinaca i jezičkih zajednica poslednje dve decenije su u vrenju. Preispituju se stavovi, menjaju shvatanja, donose i menjaju odluke. Postoje različita mišljenja po pitanju uloge i upotrebe engleskog jezika i ostvarivosti višejezičnosti, od negativnog stava do pomirljivih rešenja i podrške uzajamnoj komplementarnosti ova dva koncepta, a konačni ishod je neizvestan. Osnovni problem u realizaciji višejezičnosti je pre svega različit odnos prema engleskom jeziku koji je dominantan u svim sferama života a zatim odnos prema jezicima uopšte i jezičkim promenama. Ti različiti stavovi ogledaju se kroz prizmu jezičkog imperijalizma, lingvističke ekologije, kontaktne lingvistike i drugih jezičkih konceptata i teorija o širenju jezika i jezičkim promenama. Proces preispitivanja i donošenja odluka još traje i niko ne može sa sigurnošću da predvidi krajnji ishod. Još uvek se raspravlja o tome šta određuje položaj i značaj jezika, da li i u kojoj meri sopstvena dinamika jezika, a u kojoj meri ostale moći, socijalne, ekonomske, političke itd.

Naš predmet interesovanja su problemi koji stoje na putu višejezičnosti i načini na koje se prepreke mogu ukloniti. Takođe nas zanima poseban status engleskog jezika u Evropi i pronalaženje njegove odgovarajuće uloge ili, bolje rečeno, uloga. Kako bi pomogli u preispitivanju odnosa prema jezicima i donošenju odluka, pre svega na nacionalnom nivou, iznećemo različita predviđanja i stavove. Zatim ćemo pokušati da damo argumentaciju u prilog ostvarenja evropske višejezičnosti, imajući u vidu i učenje jezika u školama, uz poštovanje mesta i uloge svih jezika, a posebno engleskog jezika. Uloga i upotreba engleskog mora se razmatrati zajedno sa položajem i upotrebom drugih jezika. Višejezičnost podrazumeva sagledavanje položaja i odnosa maternjeg i stranih jezika, ali i metode učenja, veštine itd. Osim toga, ona je prisutna na različitim nivoima: kod pojedinaca, u društvima/jezičkim zajednicama, ekonomijama itd.

U tu svrhu bilo je neophodno sagledati sve bitne aspekte ovog kompleksnog ideološkog i političkog cilja. U literaturi je često prisutan multidisciplinarni pristup ovom pitanju; kod nekih autora ipak prevladavaju pojedini aspekti: politički, sociolingvistički, kulturološki, lingvistički, psiholingvistički ili primenjeno-lingvistički tj. obrazovni. Sa jedne strane istražuju se karakteristike engleskog kao (evropske) *lingua franca* kako bi se odmerila njegova uloga i dejstvo na pojedince i kulture u Evropi i odnos prema drugim jezicima, pre svega sa aspekta politike stranih jezika kao i sa pedagoškog, didaktičkog aspekta. Sa druge strane se ispituju faktori koji otežavaju ili pak doprinose ostvarenju evropske višejezičnosti. Ispitujući odnos jezika u globalnim promenama traži se odgovarajuće rešenje za jezička pitanja u Evropi.

Suštinsko pitanje glasi: Da li je moguće zadovoljiti individualne, nacionalne ili nadnacionalne potrebe za internacionalnim sporazumevanjem i u isto vreme očuvati jezičku i kulturnu raznovrsnost? Da li je moguć kompromis koncepta ELF-a i višejezičnosti i na koji način? Pokušaćemo da dokažemo da je ELF, iako veoma potreban i koristan, ipak nedovoljan za razvoj evropske ličnosti i multikompetencija. Ali i da nije smetnja učenju drugih jezika, već da, naprotiv, postoji veliki pozitivan transfer, te zajedno sa drugim jezicima može da vodi ka razvijanju multikompetencija i sticanju višejezičnih kompetencija od strane pojedinaca (kao i prihvatanju višejezičnih identiteta). U prilog našem stavu o komplementarnosti koncepta ELF-a i višejezičnosti idu mnoga istraživanja kojima je zajedničko sagledavanje problema i stanja stvari kao i iznalaženje rešenja, koje ne bi trebalo da bude jednostrano niti nametnuto. Potrebno je i moguće iznaći rešenja u nacionalnim kurikulumima uz podizanje svesti o pozitivnim efektima višejezičnosti i motivacije za učenje jezika.

U cilju neposredne implementacije ovog evropskog obrazovno-političkog cilja kroz školsku višejezičnost već se predlažu modeli višejezičnog kurikuluma i školske višejezičnosti, čiji je sastavni deo i ELF. Sa jedne strane lingvistički se proučavaju multikompetencije i učenje i usvajanje više jezika a sa druge strane razmatraju mogući pedagoški modeli u kojima nalazimo argumentaciju za postizanje gore pomenutog kompromisa i integrisanog pristupa nastavi (stranih) jezika, koji razvija senzibilnost za jezičku i kulturnu raznovrsnost. Podrška škole, roditelja i

učenika je takođe neophodna, kada je u pitanju obrazovni aspekt višejezičnosti. Po proceni Eurobarometra

„čini se da su obrazovni sistemi u svakoj zemlji i buduća generacija presudni u susretu sa izazovima višejezičnosti (Eurobarometar 2006, 8)“¹

Razlog tome je starost građana Evrope u ovom trenutku sprovođenja višejezičnosti kao i činjenica da se strani jezici uče najčešće (65%) u školi.

Pre nego što sagledamo probleme u primeni višejezičnosti, bilo da je u pitanju društvena (multilingvizam), individualna (plurilingvizam) ili školska višejezičnost, pojasnićemo u sledećem delu rada ulogu engleskog jezika, naročito njegovu funkciju evropske *lingua franca* – ELF-a. Ovaj novi koncept engleskog jezika podrazumeva novu standardizaciju engleskog, prilagođenog potrebama komunikacije između neizvornih govornika na tlu Evrope.

2. Engleski jezik u Evropi

Evropska jezička politika u 21. veku doživljava velike promene koje se reflektuju na svim poljima. Evropu karakterišu višejezičnost i multikulturalnost, a nesumnjiva je korist i prednost koju daje znanje više jezika. Sve više se izučavaju jezici, što se može videti iz sledeće statistike:

„Broj građana EU koji znaju bar jedan strani jezik povećava se linearno sa 47% u 2001. na 56% u 2005. Danas više Evropljana smatra da je poznavanje stranih jezika korisno u poređenju sa situacijom pre četiri godine (83% u 2005 u poređenju sa 72% u 2001) (Eurobarometar 2006, 10)“.

Ni nastavnici više ne mogu izolovano da predaju jezike jer oni sami, njihovi učenici, jezičke zajednice i evropsko društvo u celini nisu jednojezični.

Međutim učenje više stranih jezika u školama i izbor stranih jezika od strane učenika i roditelja predstavlja problem onda kada učenje engleskog jezika počne da odskače u odnosu na učenje drugih jezika, a može doći čak i do smanjenog učenja ostalih jezika, pogotovu tradicionalnih stranih (velikih evropskih) jezika. Problemi u sprovođenju višejezičnosti postoje i na evropskom institucionalnom nivou a jedan od najčešćih je nezadovoljstvo pojedinih zemalja pri izboru radnih jezika. I na individualnom nivou, kod višejezičnih govornika (bilo da su u pitanju dijalekti, manjinski ili jezici emigranata), postoji problem prihvatanja od strane njihove okoline, posebno školske sredine. Otežavajući faktor za rešenje problema u ovim situacijama predstavlja mišljenje Evropljana i evropskih jezičkih zajednica koje je zasnovano na monolingvalnom principu i evropska tzv. *konsolidovana jednojezičnost* (Ehlich 2006). Zato „podrška višejezičnosti dakle mora da počne sa ozbiljnim shvatanjem i prihvatanjem jezika koje učenici nose sa sobom“ (Krumm 2008: 6–7).

Da li je veća upotreba engleskog jezika, između ostalog kao *lingua franca*, uzrok smanjenog ugleda, učenja i upotrebe ostalih jezika i sporog sprovođenja

¹ http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc629_en.pdf

višejezičnosti? Ukoliko pogledamo podatke koji odslikavaju aktuelnu situaciju po pitanju individualnog učenja stranih jezika u Evropi:

„Tri faktora koja se najčešće pominju kao obeshrabrujući za učenje jezika su: nedostatak vremena (34%), motivacija (30%), i troškovi časova jezika (22%) (Eurobarometar 2006, 5)“.

Problem izgleda ne leži u engleskom jeziku, već u praktičnim razlozima. U mnoštvu pitanja i odgovora, koji se nameću, nejasno je ipak kako će izgledati buduća evropska jezička scena. Mnogo je faktora koji utiču na nju, a preispitivanje odnosa među jezicima predstavlja proces koji se permanentno i intenzivno odvija, naročito u uslovima zahuktale globalizacije. Nova generacija Evropljana svakako ima najznačajniju ulogu u budućnosti.

Kakav je pogled na realnu evropsku jezičku situaciju, koje jezike Evropljani uče i govore, gde je mesto jezika u Evropi? U razmatranje treba uzeti jezike na individualnom, nacionalnom, nadnacionalnom (evropskom) i globalnom (svetском) nivou. Eurobarometar pruža mnoštvo podataka ali naš fokus je engleski jezik u Evropi, koji ima više uloga:

- a) ENL (English as native language) – engleski kao maternji jezik sugrađana Evrope (13% po Eurobarometru),
- b) EFL (English as foreign language) – engleski kao strani jezik (38% po Eurobarometru),
- c) ELF (English as a *lingua franca*) – engleski kao *lingua franca*,
- d) ELFE (English as a *lingua franca* in Europe) – engleski kao evropska *lingua franca*.

Razlozi za učenje i korist od učenja engleskog jezika kao globalnog komunikacijskog jezika su nebrojeni – privatno, na poslu, u nauci itd. Mnogi ga smatraju ključnom kvalifikacijom, poput vožnje automobila ili vladanja kompjuterom.

„Engleski jezik smatra se ključem za svet, francuski, nemački i mnogi drugi jezici više ne otvaraju sva vrata u Evropi“ (Krumm 2008: 24).

Međutim engleski u Evropi nije samo komunikacijski jezik, već se njime kao maternjim jezikom služe i građani Evrope čija se kultura oduvek izučavala kao sastavni deo i cilj nastave engleskog kao stranog jezika. Nojner (Neuner 2005) smatra da je za postizanje obrazovnih ciljeva u višejezičnosti veoma bitno interkulturalno učenje, bavljenje lingvopragmatskim sadržajima, pa tako i onim sadržajima koji se odnose na kulturu i društvo engleskog govornog područja. U Evropi istovremeno postoji potreba za učenjem engleskog u cilju lakše komunikacije i potreba za kulturnim sporazumevanjem. Neophodno je zadovoljiti potrebe i jednih i drugih korisnika engleskog.

Engleski jezik koji se koristi u internacionalnoj komunikaciji ima više varijanti i naziva, a predmet našeg proučavanja je engleski jezik koji koriste govornici različitih maternjih jezika.

„Preferirani termin je ‘engleski kao *lingua franca*’ (House 1999; Seidlhofer 2001), mada se takođe koriste i termini ‘engleski kao sredstvo interkulturalne komunikacije’ (Meierkord 1996), i u ovom konkretnijem i novijem značenju ‘engleski kao internacionalni jezik’ (Jenkins 2000)“ (Seidlhofer 2005: 339).

Što se tiče Evrope najnoviji koncept ELFE treba da olakša učenje i komunikaciju, a potrebno je prilagoditi metode učenja.

Dženkinsova (2006) i Zajdlhoferova (Seidlhofer 2005 i 2007) su proučavajući karakteristike engleskog jezika kod neizvornih govornika ukazale na nov način podučavanja i učenja ELF-a, u kome je fokus na kontekstu korišćenja engleskog koji je relevantan za evropske govornike. Na osnovu rezultata istraživanja izdvojene su karakteristike izgovora koje mogu da utiču na razumljivost, nazvane *Lingua franca Core*, i one vrste izgovora koje ne ugrožavaju komunikaciju, a na koje se troši bespotrebno puno vremena u nastavi, tzv. *Non-Core* (npr. „tamno l“). Dakle, umesto insistiranja na perfektnosti korisnije bi bilo podučavati komunikativnim strategijama i razvijati jezičku svesnost. Na Univerzitetu u Beču sakuplja se do sada najveći korpus interakcija na engleskom jeziku između neizvornih govornika engleskog jezika, tzv. *Vienna-Oxford ELF Corpus*. Istraživanje otkriva gramatičke i leksičke greške koje ELF-govornici čine a koje ne utiču na prekid komunikacije (npr. izostavljanje nastavka „s“ u trećem licu jednine prezenta). Na osnovu ovog korpusa trebalo bi kreirati nove nastavne materijale, što zahteva nova istraživanja i intenzivan rad u budućnosti. Međutim, ključnu ulogu u podučavanju ELF-a imaće nastavnici, od kojih se očekuje da prihvate novi koncept i da se prilagode novom načinu rada.

Zajdlhoferova (2005) ukazuje na paradoksalnu realnost u kojoj neizvorni govornici kreiraju svoje varijante engleskog a izvorni govornici (kojih je višestruko manje) i dalje su oni koji određuju njegovu upotrebu. Iz tog razloga je za prihvatanje koncepta ELF-a neophodno da se sistemski prouči njegova priroda i upotreba kao i da se razmotre implikacije za novi način podučavanja i učenja. Za Evropsku jezičku politiku najbitnija je konceptualizacija, kodifikacija i prihvatanje ELF-a kao lingvističke realnosti. On se smatra zajedničkim vlasništvom (*Common property*), te kao jedinstveni fenomen treba da ima poziciju van konkurencije sa drugim jezicima, uz jedinstveni model podučavanja (Seidlhofer 2007).

„Ako engleski njegovi korisnici prisvajaju na takav način da služi svojoj jedinstvenoj funkciji kao ELF, on neće predstavljati opasnost za druge jezike već će ostaviti druge jezike netaknutim, upravo zbog svoje ograničene uloge i posebnog statusa“ (Seidlhofer 2007: 148).

Na radikalno nov pristup učenju i podučavanju ELF-a, u kome su bitne pragmatičke i strategije interkulture komunikacije, a gde se kao norma uzima fluentni bilingvalni govornik, ukazuju i drugi autori koji ističu političke implikacije globalnog engleskog.

„Kako globalni engleski čini prelaz od ‘stranog jezika’ na osnovnu veštinu, čini se da proizvodi čak veću potrebu za drugim jezicima“ (Graddol 2006: 118).

Globalni engleski se posmatra kao inovacija, čiji vrhunac prolazi, a procena je da sledi faza globalnog engleskog u kojoj se „oblikuju budući identiteti, ekonomije i kulture“ (Graddol 2006: 109).

Zato bi insistiranje na normi izvornog govornika moglo dovesti do kulturne indoktrinacije, primećuje Modiano (2001) koji predlaže makro pristup u nastavi

engleskog tj. njegovo predstavljanje i podučavanje kao *lingua franca* koja pripada mnogim kulturama. Očuvanje kulturne raznovrsnosti neizvornih govornika može se postići promovisanjem svih varijanti engleskog. Korišćenje novih ciljanih strategija u nastavi pomoglo bi neizvornim govornicima da učestvuju u globalnoj komunikaciji ali i da sačuvaju kulturni i jezički integritet. Modiano (2001) ističe otuđivanje engleskog od ideologija i edukatora i činjenicu da su nove informacione tehnologije učinile ELF javnim vlasništvom (vidi i Seidlhofer 2007) sa novim karakteristikama, što je dovelo do globalne kulture sa kulturnim artefaktima stvorenim od neizvornih govornika, a time i do smanjenja kulturnih različitosti i osećaja jedinstva između različitih naroda. Slika višejezične Evrope povezana je sa multikulturnim kao i globalnim identitetima.

„Globalna kultura nastaje tamo, gde kulturne artefakte na engleskom jeziku stvaraju neizvorni govornici. U Evropi i drugde postaje uobičajeno da se piše na engleskom jeziku bez prethodnog sastavljanja tekstova na maternjem jeziku“ (Modiano 2001: 342).

Mladi često posredstvom medija, televizije i/ili interneta, ne putujući van svoje zemlje, usvajaju paralelno sa maternjim i engleski jezik (i druge jezike) koji postaje jezik njihove globalne (internet) komunikacije ali i pisanog izražavanja. U procesu globalizacije potreban je jezik šire komunikacije i zajednički prostor, sa druge strane postoji želja za očuvanjem različitosti.

„Ova dva pokreta, koji su kontradiktorna, moraju da dovedu do sukoba i neodlučnosti“ (Modiano 2001: 343).

Upravo to se dešava i na tlu Evrope a rešenje jezičkog problema leži u prihvatanju realnosti i pružanju podrške podučavanju ELF-a, a sa druge strane u sprovođenju višejezičnosti, uzimajući upravo engleski kao osnovu za brže i lakše učenje drugih jezika, o čemu će biti više reči u sledećem delu rada.

Potrebno je međutim pre toga ukazati na problem koji je nastajao uporedo sa promovisanjem i dominacijom engleskog jezika poslednjih decenija u evropskim školama, gde se izučava uglavnom kao prvi strani jezik, u evropskim institucijama i naravno u poslovanju, nauci itd. U pitanju je strah jezičkih zajednica od ugroženosti njihovih jezika; čak i nastavnici stranih jezika ukazuju na obrazovne politike koje dovode do smanjenog obima učenja drugih stranih jezika u odnosu na engleski jezik. Po Amonu (Ammon 2006), ovo stanje povezano je sa položajem i ugledom jezika u Evropi i van nje. Na primeru Nemačke pokazuje se kako su kreatori jezičke politike u ovoj zemlji prevideli lošu stranu popularisanja engleskog. Naime, kako se poboljšavala internacionalna komunikacija na engleskom tako se internacionalni značaj i ugled nemačkog smanjivao. Glavni razlog održanja institucionalne višejezičnosti (radni jezici u institucijama EU) je konflikt interesa. Nijedna jezička zajednica ne voli smanjenje ugleda svog jezika jer je on simbol identiteta i nacionalnosti, zbog čega se javlja niz sukoba i nepoverenja među političarima oko izbora radnih jezika (Ammon 2006).

3. Problemi višejezičnosti

I pored različitih stavova po pitanju njegovog uticaja, engleski kao *lingua franca* polako zauzima svoje mesto u konceptu višejezičnosti koji postepeno dobija podršku građana, institucija i stručnjaka. Međutim, u praksi postoje mnogi problemi u realizaciji ovog cilja, pre svega u obrazovanju, pa je potrebno sagledati uzroke i pronaći rešenja.

Filipson (Phillipson 2008) povezuje pitanje jezika EU sa lingvističkim nacionalizmom, evropskom proklamovanom institucionalnom višejezičnošću, dominacijom engleskog u praksi, infrastrukturom jezičke politike, povećanjem elitnog bilingvizma i nekritičkim usvajanjem engleskih reči. Kritikuje cinizam političara i smatra da ne mogu da vode jezičku politiku zasnovanu na principima ljudskih prava na supranacionalnom nivou. Osim toga, po njemu svaka država po njemu različito shvata jezik, dijalekat i naciju i ima duboko ukorenjene nacionalne koncepte jezičke politike, što opet negativno utiče na jezičku politiku. Neke države žele da nametnu jednojezičnost u svojim granicama. Po Filipsonu se u evropskim institucijama ne donose potrebne odluke i ne obezbeđuju sredstva za podršku višejezičnim programima i studijama.

Kao dve bitne karakteristike Evrope Elich (Ehlich 2006) ističe evropsku *konsoolidovanu jednojezičnost*, koncept razvijenih evropskih jezika (*Hochsprachen*) koji su se na istoku i zapadu različito razvijali, i postojanje dijalekata. Drugim rečima koncept nacije iz 18. veka je uticao na gubitak *konstitucije identiteta* (Ehlich, 2006), tako da je bio potreban nov koncept čoveka i jezika, što po autoru do danas nije doprlo do naše svesti. On naglašava suprotnost našeg ukorenjenog mišljenja o jeziku (nacija = jezik) i naučno dokazane sposobnosti čoveka da se razvija višejezično. Ovu sposobnost dokazuju mnoga istraživanja višejezičnih osoba, dok veliko iskustvo u sprovođenju i istraživanju višejezičnosti u Evropi svakako ima Švajcarska, čiji model višejezičnosti može i pruža podršku evropskoj višejezičnosti. Indija i Južna Amerika su zemlje čija iskustva sa bilingvizmom odnosno višejezičnošću mogu takođe poslužiti za rešenje problema višejezičnosti u Evropi.

Krum (2008) smatra da jednojezičnost vodi ka ograničenjima i nemogućnosti razvoja Evrope jer osećaj pripadnosti i učestvovanje u njenom razvoju zavisi od sposobnosti komunikacije na više jezika. U pitanju je razvoj pojedinaca ali i same Evrope. Možemo konstatovati da je višejezičnost evropska realnost, bilo da je u pitanju društvena ili individualna višejezičnost (kao čovekovo prirodno stanje), što dokazuje već i samo postojanje (i za Evropu karakterističnih) dijalekata. Usled globalizacije i migracije savremene generacije su orijentisane na usvajanje i učenje više jezika. Jezik identiteta ima po Krumu (2008) konstitutivnu funkciju u razvoju višejezičnosti, a škola je ta koja treba da spreči nametanje jednojezičnog identiteta i prihvati višejezičnost kao normalnu.

„Centralni zadatak obrazovanja je da se odgovorno-svesnom upotrebom i sistematskim unapređenjem učenja jezika osigura jezičko i kulturno bogatstvo i dobije svest za jezička i kulturna prava u našem društvu“ (Krumm 2008: 10).

Problem leži pre svega u nedoslednosti jezičke politike Saveta EU, koji deklarativno podržava višejezičnost a ponaša se monolingvalno; dominira engleski, zanemaruju se ostali, manjinski, migrantski i jezici susednih zemalja, što predstavlja loš signal za ostale (Krumm 2008). Drugi problem je gubljenje motivacije za učenjem drugog jezika nakon što se počne sa učenjem engleskog, a rešenje je po Krumu uvođenje najpre kontaktnog ili susednog jezika u predškolskom uzrastu, zatim engleskog kao ključne kvalifikacije u 6. ili 8. godini, što bi ostavilo dovoljno prostora za učenje sledećih jezika na višim nivoima. Ovaj model već se primenjuje ili se primenjivao u pojedinim evropskim zemljama. Ipak većina zemalja poslednju deceniju-dve planira i nudi engleski kao prvi strani jezik. Svaki od postojećih modela (redosleda) uvodjenja stranih jezika u školama ima svoje prednosti i mane. U našoj zemlji su primenjivana oba modela, ali nema dovoljno istraživanja koja bi ukazala na to koji od njih pruža bolju podršku razvoju školske višejezičnosti u datim regionalnim okolnostima.

Kada analiziramo jezičku dinamiku i globalizaciju moramo da uzmemo u obzir odnos jezika i društva. Tu su i jezičke moći o kojima postoje suprotstavljeni stavovi, posebno kada je u pitanju engleski jezik. Uspešna jezička politika, pa tako i evropska, mora da odredi mesto svakog jezika, a model višejezičnosti mora da obezbedi ponudu engleskog i još jednog stranog jezika, smatra Hamel (2008), po kome je Kristalov (Crystal) model dvojezičnosti (L1 + engleski) redukcionistički. Da je engleski jezik, i to kao evropska *lingua franca*, komplementaran a ne konkurentski u odnosu na koncept višejezičnosti tvrdi i Zajdlhoferova (2007), po kojoj multilingvalni pristup olakšava usvajanje komunikacijskih sposobnosti a kroz povezivanje svih jezika, u cilju ostvarenja multilingvalnosti, stvaraju se sinergije.

Na evropski potencijal za višejezičnost u uslovima transnacionalnih promena ukazuje i Elih (2006) koji ističe činjenicu da Evropu karakterišu diferencijacija, gustina i blizina jezika. Homogenost jezičkih struktura je najbitniji faktor, a lingvističke analize moraju uzeti u obzir tri dimenzije višejezičnosti: *teleološku, gnoseološku i komunitarnu* (Elih 2006: 23). Neophodno je dakle razviti koncept koji će promeniti stavove o jeziku i motivisati za višejezičnost, što bi u budućnosti dovelo do novog (višejezičnog) tipa identiteta Evropljanina. Ako analiziramo odluke i greške u jezičkoj politici u bližoj i daljoj evropskoj prošlosti, videćemo da nametanje stavova i rešenja nije moguće u Evropi kao celini niti u pojedinačnim državama, odnosno da mora da postoji otvorenost za promene i svest kako o individualnim tako i zajedničkim, opštim potrebama. Sa druge strane, po Elihu i Krumu, ne bi trebalo plebiscitarno određivati koji strani jezik treba da se uči u školama, jer roditelji širom Evrope uvek redukuju izbor na monolingvalnu opciju, uglavnom iz praktičnih razloga. Koliko će ovakav stav biti prihvaćen u nacionalnim jezičkim politikama, pokazaće vreme, ali nema sumnje da može uticati na ostvarenje višejezičnih društava i Evrope. U našoj zemlji se primenjuje preporučeni koncept izučavanja dva strana jezika, ali način odlučivanja o jezičkoj ponudi je prepusten školama, što ostavlja prostor za različite uticaje. Pitanje ponude i određivanje redosleda učenja stranih jezika je jedno od najvažnijih pitanja u nacionalnoj obrazovnoj politici.

Sledeći važan korak u realizaciji višejezičnosti je pružanje podrške školama i nastavnicima u integrisanom pristupu nastavi jezika. Za efikasnost koncepta potrebno je kreirati višejezične kurikulume, obrazovati i usavršavati nastavnike i pripremiti nastavne materijale. Ovo su ujedno moguće oblasti budućih istraživanja, kojih generalno nema mnogo u obrazovanju, pa tako i u našoj zemlji, a koja bi, počevši od identifikovanja jezičkih problema u praksi, dovela postepeno do veće svesti o potrebi dugoročnog planiranja u sprovođenju višejezičnosti od strane obrazovnih vlasti. Iako postoje preduslovi i generalna podrška za realizaciju višejezičnosti, nedostaju strategije, planovi i konkretni koraci.

Na potencijal višejezičnosti i komplementarnost ELF-a i višejezičnosti ukazuju mnogi evropski projekti koji pružaju podršku svim učesnicima u procesu učenja i podučavanja stranih jezika. *EuroCom Center*², lingvistička baza za međusobno razumevanje srodnih jezika, uglavnom se bavi receptivnim veštinama. *Evropski Centar za moderne jezike*³ vodi projekte vezane za obrazovanje nastavnika, instruktora nastavnika i kreatora kurikuluma u oblasti višejezičnosti. *Odeljenje za jezičku politiku pri Savetu Evrope* ima više studija i projekata o višejezičnom obrazovanju, jačanju sinergija među jezicima (vidi Neuner 2005). Polazna tačka mnogih projekata je lakše sporazumevanje među etimološki srodnim jezicima i kraće vreme učenja sledećeg stranog jezika. Tako se i engleski jezik uzima kao polazna osnova za razvijanje višejezičnosti, bilo da se uči kao prvi ili drugi strani jezik. Na žalost, za sada mali broj naših stručnjaka učestvuje u pomenutim projektima ali je pomoć, koju ovi centri mogu imati za stručnjake, ministarstva obrazovanja pojedinih zemalja i Evropu u celini, nadohvat ruke i sigurno će igrati značajnu ulogu u budućnosti.

Pomenuti projekti bave se usvajanjem jezika u višejezičnoj nastavi a cilj je i stvaranje *Zajedničkog kurikuluma za nastavu stranih jezika u institucionalnom kontekstu*. Nojner (2005) u jednom od njih predlaže novi koncept višejezičnog kurikuluma u kome engleski predstavlja posrednički jezik i osnovu školske višejezičnosti. I Zajdlhoferova (2005, 2007) naglašava pedagošku perspektivu engleskog jezika u kojoj je bitna njegova uloga u evropskim kurikulumima na svim nivoima obrazovanja. Nova metodika i didaktika višejezičnosti ukazuje na to da je neophodno nadovezivanje i proširivanje (individualnih) iskustava iz maternjeg i prvog stranog jezika (najčešće engleskog). Osobine i predispozicije učenika su takođe bitne i u tom smislu višejezična nastava ne sme da zbuni učenike totalno novim konceptom. Neki od osnovnih principa ove metodike i didaktike ističe Nojner (2005): kognitivno učenje, razumevanje, orijentacija ka tekstovima i drugačijim sadržajima u odnosu na prethode. Nova istraživanja ističu značaj kontrastivne analize i povećanja jezičke svesnosti, metalingvističkih aspekata i multilingvalne svesti. *Dinamički model multilingvizma – DMM* npr. definiše više nivoje metajezičke svesnosti kao deo tzv. *multilingvalnog faktora* a savladavanje više jezika definiše kao „kumulativni obračun psiholingvističkih sistema, koji stoje u međusobnom kontaktu“ (Jessner-Schmid 2008: 69).

² <http://www.eurocomcenter.com/>

³ <http://www.ecml.at/Activities/Plurilingualeducation/tabid/148/language/en-GB/Default.aspx>

Za podsticanje jezičke svesnosti važno je dakle poređenje jezičkih elemenata, jedinica, struktura i leksike (ali i lingvopragmatskih sadržaja) iz maternjeg, engleskog i drugih stranih jezika, odnosno tematiziranje transfera i interferencije.

Zaključak

Na osnovu svega se može zaključiti da postoji nesumnjiva podrška konceptu višejezičnosti, jedinstvenoj evropskoj paradigmi, kao i rešenost istraživača da smernicama, principima, modelima, strategijama i empirijskim istraživanjima doprinesu ispunjenju uslova za njenu realizaciju, uzimajući u obzir evropsku ELF i ostale jezike. Kodifikacija i prihvatanje ELF-a kao bitnog elementa u konceptu višejezičnosti je pionirski poduhvat na kome će se ubuduće još raditi a koji će pružiti dodatnu argumentaciju.

Politika višejezičnosti ne može se posmatrati iz jednog ugla, jer bi to imalo posledice po nova istraživanja i pedagogiju. Mora se uzeti u obzir realnost uz razumevanje prošlosti. O nedovoljnosti jednog jezika (engleskog) i nužnoj podršci višejezičnosti govore preporuke Saveta EU, smernice u dokumentu *Framework Strategy of Multilingualism*, postavljanje evropskog komesara za promociju višejezičnosti i multikulturalnosti, projekti za razvijanje interkulturalnog dijaloga, podršku migrantima itd. Preporuke Saveta EU ne slede sve evropske zemlje, ali se postepeno različitim projektima može pomoći u reflektovanju odnosa prema jezicima na individualnom i nacionalnom nivou, a zatim u donošenju neophodnih odluka na nacionalnom nivou.

Evropska kao i jezička politika pojedinih zemalja mora da prihvati engleski kao jezik komunikacije ali istovremeno mora da pruži mogućnost učenja drugih jezika, jer su veliki kao i mali evropski jezici evropska realnost. Minimum od dva strana jezika, predviđena preporukama i dokumentima EU, već sledi većina evropskih zemalja. Među njima i naša, doduše dosledno u osnovnim školama i gimnazijama, dok je ponuda na ostalim nivoima obrazovanja (srednje stručne škole i fakulteti) svedena uglavnom na obavezan jedan jezik i to engleski. Proširenje ponude kroz izborne predmete može doprineti školskoj višejezičnosti ali samo ukoliko se podigne svest svih učesnika u obrazovanju.

Multikulturalnost i višejezičnost jesu suštinska specifičnost Evrope, koja je i deo svetske globalne (multikulturalne) zajednice. Poštovanje svih evropskih jezika i engleskog kao *lingua franca* je pluralistička orijentacija koja obogaćuje individue i društva. Suprotan proces u budućnosti koji bi isključio višejezičnost i sveo se na jednojezičnost značio bi slabije shvatanje kompleksnosti sveta i osiromašivanje Evrope.

Treba međutim rešiti mnoga pitanja na raznim nivoima, jer je problematika višejezičnosti i multikulturalnosti višedimenzionalna: individualna, institucionalna, obrazovna itd. Nijedno ponuđeno lingvističko niti političko rešenje neće biti prihvaćeno ukoliko je nametnuto i nije odraz uverenja i volje onih koji realno odlučuju o tome, a to su pojedinci, građani Evrope. Zato pri izboru zvaničnih ili

radnih jezika u institucijama EU, treba težiti postizanju kompromisa i održivosti višejezičnosti na fer i ravnopravan način.

Kada govorimo o obrazovanju i modelima višejezičnih kurikuluma, treba odmeriti prednosti i nedostatke postojećih. Da li je bolje učiti engleski kao prvi strani jezik a zatim druge jezike zbog pozitivnog transfera i sinergije među jezicima? Ili treba prihvatiti predlog sa engleskim kao drugim stranim jezikom i kontaktnim/susednim jezicima kao prvim? Treba se opredeliti za onaj koji najviše odgovara određenom društvu.

Nedovoljna je svest učesnika obrazovnog procesa o konceptu multikulturalnosti i višejezičnosti. Na izbor jezika utiču praktični, pragmatični razlozi, najčešće ekonomski. Potrebna su dalja kvalitativna istraživanja u obrazovanju, ispitivanja mišljenja i stavova učenika, roditelja i nastavnika, da bi se pronašao pravi put ostvarenja višejezičnosti u školi. A za ostvarivanje uspešne nastave višejezičnosti preduslov je

„decidirano prihvatanje kognitivnog potencijala višejezičnosti u društvu“ (Jessner-Schmid 2008: 64).

Evropa je više puta u svojoj istoriji kreirala jezičke politike, čije implikacije se i sada osećaju. Da li će sadašnja evropska generacija istrajati u očuvanju multikulturalnog višejezičnog društva i stvoriti novi tip višejezičnog identiteta, ostaje da se vidi.

Literatura

- Ammon, Ulrich. 2006. Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests. *International Journal of Applied Linguistics*, 16 (3). Dostupno na: <http://uk-online.uni-koeln.de/remarks/d5134/rm2169318.pdf> [28.12.2011].
- Ehlich, K. 2006. Mehrsprachigkeit als europäische Aufgabe. Mehrsprachigkeit in Europa: Erfahrungen, Bedürfnisse, Gute Praxis. In A. Abel, M. Stuflesser und M. Putz (Hrsg.). *Plurilinguismo in Europa = Multilingualism across Europe. Tagungsband*. Bolzano/Bozen: Eurac Research, 17-31. Dostupno na: <http://www.eurac.it/en/research/institutes/multilingualism/Documents/Publikationen/Multilingualismindb.pdf> [28.12.2011].
- Europarat – Rat für kulturelle Zusammenarbeit. 2001. *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Berlin et al: Langenscheidt.
- Graddol, David. 2006. *English Next*. British Council. Dostupno na: <http://www.britishcouncil.org/learning-research-englishnext.htm> [28.12.2011].
- Hamel, R. E. 2008. Sprachimperien, Sprachimperialismus und die Zukunft der Sprachenvielfalt. In *Die Macht der Sprache. Teil II-Online Publikation*. München: Goethe Institut (Hrsg.), 15–46. Dostupno na: <http://www.goethe.de/lhr/pro/mac/Online-Publikation.pdf> [28.12.2011].
- Jenkins, Jennifer. 2006. Current perspectives on teaching World Englishes and English as lingua franca. *TESOL Quarterly*. 40 (1), 157–181. Dostupno na: http://www.twu.ca/library/tqd_2008/VOL_40_1.pdf#page=157 [28.12.2011].

- Jessner-Schmid, U. 2008. Multikompetenzansätze zur Entwicklung der Sprachbeherrschung im mehrsprachigen Unterricht. In B. Bogenreiter-Feigl (Hrsg.), *¿Paradigmenwechsel? Sprachenlernen im 21. Jahrhundert: Szenarios-Anforderungen-Profile-Ausbildung*. Wien: VÖV-Edition Sprachen 2, 64–78. Dostupno na: http://files.adulteducation.at/voev_content/317-Paradigmenwechsel.pdf [28.12.2011].
- Krumm, H. J. 2008. Bunt ist besser als nur deutsch: Mehrsprachigkeit und europäische Identität. In B. Bogenreiter-Feigl (Hrsg.), *¿Paradigmenwechsel? Sprachenlernen im 21. Jahrhundert: Szenarios-Anforderungen-Profile-Ausbildung*. Wien: VÖV-Edition Sprachen 2, 23–38. Dostupno na: http://files.adulteducation.at/voev_content/317-Paradigmenwechsel.pdf [28.12.2011].
- Modiano, Marko. 2001. Linguistic imperialism, cultural integrity, and EIL. *ELT Journal*. 55 (4), 339–347. Dostupno na: <http://203.72.145.166/ELT/files/55-4-1.pdf> [28.12.2011].
- Neuner, G. 2005. Zur Rolle des Englischen in einem europäischen Konzept von Mehrsprachigkeit. In S. Duxa, A. Hu und B. Schmenk (Hrsg.), *Grenzen überschreiten: Menschen, Sprachen, Kulturen: Festschrift für Inge Christine Schwerdtfeger zum 60. Geburtstag*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 168–177. Dostupno na: http://books.google.com/books/about/Grenzen_%C3%BCberschreiten.html?id=GE_her9JUCUC [28.12.2011].
- Phillipson, R. 2008. The new linguistic imperial order: English as an EU *lingua franca* or *lingua frankensteinia*? In 'Unions: past-present-future', *Journal of Irish and Scottish Studies*, 1 (2): 189–203. Dostupno na <http://www.mpp.cbs.dk/content/download/98850/1275316/file/Aberdeen%20Phillipson%202007.pdf> [28.12.2011].
- Seidlhofer, Barbara. 2005. English as a *lingua franca*. Key concepts in ELT. *ELT Journal*. 59 (4), 339–341. Dostupno na: <http://eltj.oxfordjournals.org/content/59/4/339.full.pdf> [28.12.2011].
- Seidlhofer, B. 2007. Common Property: English as a *Lingua Franca* in Europe. In J. Cummins and C. Davison (eds.), *International Handbook of English Language Teaching*, New York: Springer, 137–153.

Nikoleta Momčilović

EUROPEAN MULTILINGUALISM AND THE ROLE OF ENGLISH LANGUAGE

Summary: English as a European *lingua franca* and multilingualism are two concepts, which are according to some irreconcilable and to the others complementary. Therefore, we will consider the status of ELF, its relation to European languages and its role in multilingualism. We will point out the opposing views about ELF's influence on identity, culture and multilingualism, and offer arguments in favour of the complementarity of ELF and multilingualism, which as a broader concept includes both ELF and ethnic, minority, foreign and other languages. The solution lies in the respect of European reality, characterized by individual and social multilingualism

and English as mother tongue, foreign language and language of communication of non-native speakers. The identity of the Europeans is multifaceted: individual, national and supranational, which must be taken into account when making decisions in education. Although the solution is still far off, teaching models are already being designed for ELF and multilingualism, that will satisfy the need for international communication and contribute to the preservation of linguistic diversity.

Key words: European multilingualism and multiculturalism, plurilingualism, social multilingualism and multilingual education, English as a lingua franca (ELF)